

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 3.34.341

О. В. Гороховська

кандидат юридичних наук, доцент

І. С. Семенюк

викладач
Класичний приватний університет

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

У статті розглянуто комплекс проблем, пов'язаних із відповідальністю за посягання на життя. Зокрема, охарактеризовано історію розвитку, сучасне кримінальне законодавство зарубіжних країн – Великої Британії, Франції та ФРН, практику його застосування. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення кримінально-правових норм, закріплених у Кримінальному кодексі України.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, вбивство, умисел, злочинна самовпевненість, злочинна недбалість, покарання.

I. Вступ

Посягання на життя історично посідали чільне місце серед інших злочинних діянь; така позиція збереглась і донині.

Порівняння правових систем різних держав надає додаткову можливість краще пізнати своє національне право. Вважається необхідним і доцільним широко використовувати досвід зарубіжних країн у процесі подальшого вдосконалення кримінального законодавства України.

II. Постановка завдання

Мета статті – узагальнено охарактеризувати законодавство Великої Британії, Франції та ФРН про відповідальність за посягання на життя, з'ясувати правову природу відповідальності, виявити тенденції та закономірності розвитку кримінального законодавства в цій сфері.

III. Результати

Проаналізовані нами держави декларують принцип, згідно з яким життя людини підлягає абсолютному захисту. Кожна людина має право на життя. Саме тому воно є об'єктом кримінально-правової охорони, у зв'язку з чим злочинні діяння, які посягають на цей об'єкт, у системі особливої частини кримінальних кодексів об'єднані в самостійні розділи (за винятком Англії, яка не має кримінального кодексу).

Найдавніший англійський закон (Закон про зраду 1351 р.) встановив відповідальність за вбивство, караючи його як "малу зраду".

Поняття "мала зрада" обмежувалося такими випадками:

- вбивство слугою свого хазяїна чи його дружини;

- вбивство дружиною чоловіка;
- вбивство особою духовного відомства прелата, якому вбивця був зобов'язаний підкорятися.

Тільки із Законом 1828 р. ці види вбивства перестали вважатися зрадою.

Закон про вбивство 1957 р. передбачив три види вбивства: *murder*, *manslaughter* і дітовбивство.

Murder можна визначити як навмисне вбивство (в українській мові поняттю *murder* відповідає термін "тяжке вбивство"), а *manslaughter* – як вбивство необережне, тому, що в деяких випадках і необережне позбавлення життя розглядається як *murder*, і, навпаки, навмисне вбивство – як *manslaughter* [6, с. 186].

Ненавмисне, хоча й випадкове, позбавлення життя розглядається як *murder*, якщо воно супроводжувало інший тяжкий злочин.

Приклад відповідальності за ненавмисне позбавлення життя як за навмисне, якщо воно супроводжувало фелонії, можна запозичити з гучної справи на початку 1935 р., що розглядалась у США, де діє та сама норма англосаксонського права. Це справа Гауптмана, якого було звинувачено у викраденні дитини авіатора Ліндберга. Оскільки в справі мали місце обставини, які дали підставу дійти висновку, що викрадач дитини під час викрадення упав разом з дитиною і при цьому забив її на смерть, то, щоб забезпечити Гауптману суворе покарання у разі визнання його винним, йому було пред'явлене звинувачення не просто у викраденні дитини (цей злочин не обов'язково карався стратою), а в ненавмисному вбивстві, що мало місце під час грабіжницького вторгнення в чуже житло.

Ненавмисне, хоча й випадкове, позбавлення життя, якщо воно супроводжувало протизаконне діяння, що не становить тяжкого злочину, кваліфікується як *manslaughter*.

Таким чином, англійському праву відомо об'єктивне ставлення у вину випадкових наслідків протизаконного діяння.

Навмисне вбивство, провоковане з боку убитого, становить *manslaughter*.

Визначальне значення для кваліфікації діяння як навмисного (тяжкого) вбивства має суб'єктивна сторона складу злочину.

Суб'єктивна сторона при тяжкому вбивстві, яка визначається як *malise aforethought*, означає намір вчинити дію, що, як усвідомлює винна особа, полягає або може полягати в заподіяння смерті будь-якій особі.

Зокрема, це може бути:

- 1) реалізований винним намір вбити певну особу, тобто потерпілого дійсно вбито;
- 2) намір убити певну особу, але не того, кого в дійсності вбито.

Так, якщо А. стріляє в Б. з наміром убити його, але, не влучивши, вбиває В., тобто особу, яку він не мав намір позбавляти життя, то смерть В. ставиться йому в провину як *murder*. При цьому неважливо, чи передбачав А. можливість того, що потрапить у В., чи уявляв це неймовірним, чи навіть не знав про те, що В. перебуває поруч; важливо, що А. мав намір убити (*mens rea*) і здійснював цей намір (*actus reus*);

3) намір без конкретно наміченої жертви вбивства (наприклад, першого зустрічного);

4) намір вчинити дію, що могла заподіяти смерть, і винний усвідомлював це (непрямий намір).

Ці аспекти відображають зміст поняття *malise aforethought*. Поєднує їх ознака передбачення наслідків своїх дій. Але загальне право противилося цій доктрині й виявляло тенденцію кваліфікувати як *murder* дії, вчинені без передбачення, але результат у вигляді смерті потерпілого настав.

За загальним правом як *murder* кваліфікують два випадки: заподіяння смерті під час опору законному арешту або під час вчинення іншого тяжкого злочину.

Закон про вбивство 1957 р. передбачив застосування цих тенденцій загального права, зазначивши у п. 1 ст. 1, що вбивство, вчинене в процесі чи під час вчинення іншого злочину, може кваліфікуватися як *murder*, тільки якщо це вбивство передбачувалося винним.

До 1965 р. припустимим за законом покаранням за тяжке вбивство була страта, за винятком випадків, коли засудженому не виповнилося 18 років чи якщо засуджена жінка вагітна.

Дітовбивство до 1922 р., якщо воно було навмисним, каралось як *murder*. Уперше закон 1922 р. встановив поняття дітовбивства

як привілейованого злочину. Таким воно визнавалося в тому разі, якщо буде встановлено, що під час вчинення дії або недогляду, наслідком якого була смерть новонародженої дитини, мати ще не оправилася після пологів і її психіка перебувала внаслідок цього в неврівноваженому стані.

21 липня 1936 р. у Лондоні в Центральному кримінальному суді слухалася справа про вбивство дитини віком понад 3 тижні. Було встановлено, що вбивство вчинено матір'ю в післяпологовому стані. З цього приводу суддя, який визнає при розгляді справи, заявив про бажаність зміни закону, що вважає привілейованим убивство новонародженої дитини, а післяпологовий стан, як зазначають медичні авторитети, може продовжуватися цілий місяць після пологів. Законодавець у такому разі пішов далі від цього побажання: слова "новонародженої дитини" новий закон замінив словами "дитини, що не досягла 12 місяців", а суб'єктивний стан матері, що призводить до визнання убивства привілейованим злочином, характеризується словами: "якщо під час вчинення дії чи недогляду рівновага її розуму була порушена внаслідок того, що вона не цілком оправилася після народження дитини чи внаслідок неправильного виділення молока після народження дитини".

На сьогодні дітовбивство карається як *manslaughter*.

Англійське право окремо передбачає умертвіння ще ненародженої дитини (*child destruction*) і знищення плоду (аборт).

Для запобігання злочинам цього роду і був виданий закон 1929 р., відповідно до якого особа, винна в тому, що з метою позбавити життя дитини, яка могла би народитися живою, навмисною дією умертвити дитину раніше, ніж вона почне самостійне існування від матері, підлягає покаранню каторжними роботами безстроково (на сьогодні тюремним ув'язненням). Крім того, каторжними роботами безстроково як максимальним покаранням каралось за законом 1861 р. застосування отрути або іншої будь-якої шкідливої речовини, інструмента чи інших засобів для того, щоб викликати викидень. При цьому однаково карались як вагітна жінка, що застосувала ці засоби, так і інша особа, що протизаконно застосувала їх до жінки з метою аборту, і навіть у тому випадку, якщо насправді жінка не виявилася б вагітною. Таким чином, закінчений злочин – застосування абортівних засобів незалежно від результату. Тільки в тому разі, якщо жінка застосувала б той чи інший засіб, вважаючи, що він може викликати аборт, хоча насправді він для цього непридатний, вона могла бути визнана винною в замаху на цей злочин. Каторжними роботами до 5 років каралась особа, що доставить іншій особі речо-

вину чи інструмент, знаючи, що йдеться про протизаконне їх використання для того, щоб настав викидень.

У палату лордів був внесений і пройшов перше читання законопроект лорда Сілкіна про виключення відповідальності за аборти: 1) у випадках, якщо народження дитини загрожує фізичному чи психічному здоров'ю матері; 2) пов'язане з небезпекою фізичного каліцтва, фізичної чи психічної ненормальності дитини; 3) якщо здоров'я матері або соціальні умови її життя такі, що не дають змоги покласти на неї відповідальність за виховання дитини; 4) якщо вагітність жінки настала в результаті злочинного посягання.

Головним, за що цей законопроект зазнав критики в палаті лордів, є відсутність достатніх гарантій проти зловживань з боку лікарів. Висловлювалися також заперечення проти того, щоб дозволити аборти через несприятливі соціальні умови життя матері.

Англійське право до 1961 р. визнавало самогубство як фелонію, якщо воно було вчинено в здоровому розумі й твердій пам'яті. Самогубець з 1824 р. підлягав похованню вночі без застосування обрядів церковного поховання. Замах на самогубство вважався місдміномором і карався в'язницею.

Підбурювач до самогубства карався як винний у навмисному вбивстві, якщо особа, схилена ним до самогубства, покінчила з собою в його присутності. Так, згідно з попереднім законодавством, тобто до 1961 р., якщо дві особи, погодившись вчинити самогубство, приймуть отруту разом або зроблять спробу втопитися і з них тільки одна загине, та особа, що пережила іншу, визнавалася винною у навмисному вбивстві.

Якщо будь-кого буде вбито на його власне прохання іншим, то перший не вважається самогубцем, а останній є таким, що вчинив навмисне вбивство.

У 1870 р. було скасоване правило про конфіскацію майна самогубців.

З 1961 р. кримінальну відповідальність за самогубство було скасовано. Стаття 2 Закону 1961 р. передбачає кримінальну відповідальність осіб, що схиляють будь-кого вчинити самогубство чи сприяють їм у цьому. Винні в таких діях підлягають тюремному ув'язненню на термін до 14 років.

Питання про "спільне самогубство" за домовленістю регулюють на сьогодні Законом про вбивства 1957 р., згідно з яким вбивство будь-якої особи іншою особою на підставі їх домовленості про спільне самогубство карається не як тяжке (до Закону 1957 р.), а як просте вбивство (*manslaughter*).

Кримінальний кодекс Франції 1994 р., який змінив Кодекс Наполеона 1810 р., виділяє навмисне убивство і ненавмисне посягання на життя.

Згідно зі ст. 221-1 КК Франції, навмисне вбивство являє собою навмисне позбавлення життя іншої людини. Кримінальне законодавство Франції виділяє три ступеня навмисної вини: передумисел, невизначений умисел і спеціальний умисел. Навмисне вбивство, вчинене з передумислом (заздалегідь обміркованим умислом), становить переднавмисне вбивство й карається суворіше.

Обставини, що обтяжують відповідальність за навмисне вбивство:

- вчинення вбивства до здійснення іншого злочину, після нього чи в процесі його вчинення;
- вчинення вбивства, що сприяє втечі злочинця чи безкарності виконавця або співучасника;
- вбивство неповнолітнього до п'ятнадцяти років;
- вбивство родича за висхідною лінією за законом, за народженням, або прийомних батька чи матері;
- вбивство безпомічної особи (старого, хворого або вагітної жінки);
- зґвалтування або інші акти жорстокості, що передували вбивству;
- вбивство судді, адвоката, представника влади у зв'язку з виконанням ними своїх службових обов'язків;
- вбивство свідка або потерпілого з метою перешкодити їм оскаржити чи дати свідчення в суді.

Специфіка французького права виявляється й у призначенні покарання. Так, навмисне вбивство карається довічним тюремним ув'язненням, однак особа може бути звільнена після закінчення періоду надійності, тривалість якого для простого навмисного вбивства становить вісімнадцять років. При вчиненні кваліфікованого навмисного вбивства період надійності може бути збільшено на термін до тридцяти років спеціальним рішенням суду присяжних.

Як самостійний вид навмисного вбивства французький законодавець виділяє отруєння. Отруєнням, згідно зі ст. 221-5 КК Франції, є посягання на життя іншої людини шляхом використання чи призначення таких речовин, що можуть спричинити смерть. Цей злочин карається тюремним ув'язненням на термін до тридцяти років.

Поряд з основним покаранням у вигляді позбавлення волі за вчинення навмисного вбивства особі можуть бути призначені такі додаткові покарання:

- 1) заборона перебувати на державній службі;
- 2) позбавлення політичних, цивільних, сімейних прав на певний строк;
- 3) заборона проживати в місцях, визначених судом;
- 4) конфіскація небезпечних (шкідливих) предметів чи рухомого майна.

Кримінальний кодекс Франції також встановлює відповідальність за неумисне посягання на життя, але визначити його, на відміну від умисного вбивства, важче.

Хоча загалом КК Франції увібрав у себе все найкраще, що було вироблено в кримінально-правовій доктрині й судовій практиці Франції, у теорії та практиці інших держав, а також у сфері міжнародного права, він не розкриває поняття вини і її форм, за винятком передумислу, хоча законодавець досить часто використовує в тексті поняття “навмисне”, “необережне”, “недбалість”. Поняття ненавмисної вини законодавець намагається визначити шляхом перерахування можливих варіантів поведінки в книзі другої законодавчої частини кодексу “Злочини і проступки проти людини”. До цього прийому він, зокрема, звертається при викладі диспозиції ненавмисного заподіяння смерті в ст. 221-6 КК Франції: заподіяння іншій людині смерті з необачності, необережності, неухважності, недбалості або погрішності щодо обов’язку з безпеки чи обережності, визначеному законом або регламентом, утворює ненавмисне вбивство” [5, с. 153].

Фізична особа, яка винна у цьому злочині, карається тюремним ув’язненням на строк до трьох років та штрафом [3, с. 90]. Крім того, призначають додаткові покарання:

- 1) позбавлення або анулювання прав водія на строк не більше 5 років;
- 2) конфіскація зброї або заборона на строк не більше 5 років зберігати чи носити зброю;
- 3) позбавлення дозволу на полювання із заборону не більше ніж на 5 років добиватися видачі нового дозволу.

За кримінальним законодавством Франції юридичні особи визнаються суб’єктами злочинів, але кримінальна відповідальність юридичних осіб не виключає кримінальної відповідальності фізичних осіб, які були виконавцями або співучасниками при вчиненні тих самих дій.

Юридичним особам, які винні в навмисному посяганні на життя, призначають такі покарання, як штраф; віддання під судовий нагляд; конфіскація знаряддя злочину; заборона здійснювати діяльність, за якої вчинено злочин; афішування судового рішення.

Нещодавно у Франції великий резонанс викликала така справа. 86-річна Марія Бертелот, яка мешкала у містечку Тонне-Шарант, була розірвана п’ятьма стафордширськими бультер’єрами під час прогулянки. Як з’ясовано, собак, які належать 36-річній Еліан Марсо та її 20-річному сину Антоні, залишили на вулиці без догляду. Власників було звинувачено в навмисному посяганні на життя, а собак – знищено [2, с. 3].

Кримінальний кодекс ФРН відносить до вбивства позбавлення волі іншої людини шляхом активних дій чи бездіяльності, яке було вчинено умисно. Якщо не встановлено наявності у винної особи умислу на позбавлення іншої людини життя, особа нестиме відповідальність за необережне вбивство [7, с. 59].

Відповідальність за вбивство з необережності встановлюється розділом шістнадцятим “Злочинні діяння проти життя”. Ст. 222 КК ФРН відзначає, що особа, яка з необережності позбавляє життя іншу особу, карається позбавленням волі на строк до 5 років або грошовим штрафом [7, с. 132].

Кримінальне законодавство Німеччини приділяє чимало уваги при кваліфікації необережного вбивства встановленню причинного зв’язку між діями винного та смертю потерпілого. Зазначається, що дії не обов’язково повинні бути безпосередньою причиною смерті потерпілого. Втручання до причинності третіх осіб не виключає відповідальності винного за необережне заподіяння смерті [4, с. 26].

У 1990 р. у зв’язку з об’єднанням Німеччини припинив дію Кримінальний кодекс Німецької Демократичної Республіки від 12 січня 1968 р., але слід зазначити, що в частині встановлення кримінальної відповідальності за необережне позбавлення життя він був більш прогресивним, ніж КК ФРН. Стаття 114 КК НДР передбачала кваліфіковане вбивство з необережності: вбивство декількох осіб і випадки, коли необережне вбивство було вчинено внаслідок грубого порушення правил охорони життя та здоров’я людей або якщо винний особливо безвідповідально порушив обов’язки, що випливали з побутових правил. Однак цю загальну норму треба було відрізнити від спеціальних (необережного порушення правил охорони здоров’я та праці, яке спричинило смерть (абз. 2 і 3 ст. 193) та порушення правил руху на транспорті, яке спричинило смерть (ст. 196 КК НДР) [1, с. 59].

IV. Висновки

Таким чином, аналіз кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за необережне позбавлення життя, дає змогу зробити певні висновки щодо загальних тенденцій розвитку кримінального законодавства деяких зарубіжних держав.

Кримінальні кодекси всіх держав (за винятком Англії, законодавство якої не є кодифікованим) передбачають відповідальність за посягання на життя у перших розділах Особливої частини. Це свідчить про те, що життя людини визнається найціннішим об’єктом кримінально-правової охорони.

Порівняння норм Особливої частини КК України, які встановлюють відповідальність за умисне вбивство і вбивство з необереж-

ності, дає змогу зробити висновок, що національне право України є цілком сучасним і відповідає європейському як за формою, так і за змістом.

Отже, аналіз кримінально-правових норм Англії, Франції та ФРН, що встановлюють відповідальність за посягання на життя, висвітлює і питання, на які необхідно звернути увагу під час вдосконалення українського права.

Список використаної літератури

1. Гельфер М. А. Уголовное право зарубежных социалистических стран. Часть особенная : учеб. пособ. / М. А. Гельфер. – Москва : ВЮЗИ, 1978. – 95 с.
2. Джеджула А. Стая стаффордширских бультерьеров разорвала 86-летнюю старушку / А. Джеджула // Факты и комментарии. – 2000. – № 105 (0682). – С. 3.
3. Навроцький В. О. Кримінальне законодавство зарубіжних держав: питання Особливої частини / В. О. Навроцький. – Львів : Юридичний факультет ЛДУ ім. І. Франка, 1999. – 56 с.
4. Новый Уголовный кодекс Франции. – Москва : Юридический колледж МГУ, 1993. – 212 с.
5. Полянский Н. Н. Уголовное право и уголовный суд Англии / Н. Н. Полянский. – Москва : Юрид. лит., 1969. – С. 306.
6. Серебренникова А. В. Преступные деяния против жизни по УК ФРГ / А. В. Серебренникова // Вестник Московского университета. Серия 11: Право. – 1997. – № 3. – С. 59.
7. Уголовный кодекс ФРГ : пер. с нем. – Москва : Зерцало, 2000. – 202 с.

Стаття надійшла до редакції 15.01.2015.

Гороховская Е. В., Семенюк И. С. Ответственность за посягательство на жизнь: зарубежный опыт

В статье исследуется комплекс проблем, связанных с ответственностью за посягательство на жизнь. В частности, характеризуется история развития, современное законодательство зарубежных стран – Великобритании, Франции, ФРГ, практика его применения. Разрабатываются рекомендации по совершенствованию уголовно-правовых норм, закрепленных в Уголовном кодексе Украины.

Ключевые слова: уголовное право, уголовная ответственность, умысел, преступная самонадеянность, преступная небрежность, наказание.

Gorokhovska O., Semenyuk I. Responsibility for Violence to Life: Foreign Experience

The article investigates a number of theoretical and practical problems aimed at the establishment of violence for life. Particularly, the history of development, modern criminal legislation of foreign countries – Great Britain, France, Germany, practice of its application is characterized. The objective and subjective attributes of homicide by misadventure are analyzed. The work possesses a number recommendations aimed at the improvement of the Ukrainian Criminal Legislation as to the rules of criminal law fixed in the Criminal code of Ukraine.

Violence to life or criminal homicide takes many forms including accidental or purposeful murder. The crime committed in a criminal homicide is determined by the mental state of the committing person and the extent of the crime. Murder, for example, is usually an intentional crime. In many cases, homicide may in fact lead to life in prison and or even capital punishment.

Varying by jurisdiction, a homicide that occurs during the commission of a crime may constitute murder, regardless of the actor's mental state with regard to the killing. This is known, in Great Britain, as the felony murder rule. Much abbreviated and incomplete, the felony murder rule says that one committing a felony may be guilty of murder if someone, including the felony victim, a bystander or a co-felon, dies as a result of his acts, regardless his intent-or lack thereof-to kill.

Criminal homicides also include voluntary and involuntary manslaughter. An example of voluntary manslaughter is hitting someone with an intent to kill them, whereas involuntary manslaughter is unintentionally causing their death. The perpetrator does not receive the same legal action against them as a person convicted of murder.

Key words: criminal law, criminal responsibility, intent, self-confidence, negligence, punishment.